

UOT 372.3/4

**AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏLİMİNDƏ ŞAĞIRDLƏRDƏ AZƏRBAYCANÇILIQ
İDEOLOGİYASININ FORMALAŞDIRILMASI İMKANLARI****Sədaqət Mahir qızı Abdullayeva***Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı***Orcid:** 0009-0005-5775-1695**E-mail:** sedaqetmahir23@gmail.com

Açar sözlər: ibtidai siniflər, şagird, təlim, Azərbaycan dili, ideologiya, təhsil sistemi, dərs, vətənpərvərlik.

Ключевые слова: начальные классы, ученик, обучение, азербайджанский язык, идеология, система образования, урок, патриотизм.

Key words: primary classes, student, training, Azerbaijani language, ideology, education system, lesson, patriotism.

Azərbaycançılıq – Azərbaycan xalqının 1) dərin (və mükəmməl) etnoqrafik əsasları olan, 2) XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində formalaşmış və 3) kifayət qədər mürəkkəb, ziddiyətli (nəticə etibarilə, uğurlu) bir təkamül tarixinə malik milli ideologiyadır ki, üç üzvi tərkib hissəsindən ibarətdir:

- 1) türkçülük,
- 2) müsəlmançılıq,
- 3) müasirlik (dünyəvilik) [1, s.3].

Azərbaycançılıq müstəqil, suveren Azərbaycanın istiqlalını və bu ölkədə dünyəvi prinsiplərə malik sivil demokratik dövlət uğrunda mübarizəni strateji məqsəd seçən Azərbaycan xalqının ideologiyasıdır. Onun əsasında Azərbaycanı özünə vətən sayan bütün xalqların milli, etnik, dini və sosial hüquqlarının bərabərliyi ideyası dayanır. Azərbaycançılıq milli dövlət ideologiyası kimi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya əsaslarına söykənən, Azərbaycan müstəqilliyinə, onun hüquqi və demokratik dövlət kimi inkişafına və milli təhkükəsizliyinin qorunmasına xidmət edən dəyərlər sistemidir.

Azərbaycançılıq anlayışı milli ideya anlayışı ilə və dövlətçiliklə bağlı olduğu üçündür ki, ona müxtəlif siyasi baxışlara malik olanlar müxtəlif istiqamətlərdən yanaşmağa meyl göstərirlər. Əslində “azərbaycançılıq” anlayışının nə olması barədə konkret fikir yaratmaq mümkün olmur. “Azərbaycançılıq nədir?” sualına hərə bir cür, hər kəs özü başa düşdüyü kimi cavab verir. Azərbaycançılıq ideologiyası ayrı-ayrı şəxslərin düşüncə və duyğularına hakim kəsilən təsəvvürlərin məcmusunu, onların özlərinin, ailələrinin, xalqının, vətəninin sabahı naminə arzularını əks etdirir. İdeologiya dövləti yaradır, dövlət isə siyasi ideyanı məqsədyönlü istiqamətə yönəldir. Azərbaycançılıq ideyasının ən mühüm komponentləri, təməl olaraq “dövlətçilik” və “vətənpərvərlik” ideyalarıdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu azərbaycançılıq ideologiyası dünya azərbaycanlılarını vahid ideya ətrafında birləşdirən ideoloji bünövrə, Azərbaycan Respublikasının dövlət ideologiyasıdır. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini müdafiə etməyi, qoruyub saxlamağı aşılayan, dövlət və vətəndaş mənafələrini üzvi şəkildə birləşdirən, həmçinin şagirdlərdə

milli və hərbi vətənpərvərlik hissini formalaşmasında mühüm rol oynayan azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə vətəndaş birliyi üçün uğurlu təməldir. Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasından danışarkən layiqli vətəndaş, xüsusən hərtərəfli inkişaf etmiş gənc nəsli yetişdirilməsi məsələsini xüsusi fərqləndirirdi. O, Azərbaycan gənclərini sərbəst düşüncə tərzinə malik, cəmiyyətdə və dünyada gedən proseslərdən baş çıxara bilən vətənpərvər, dövlətçilik təfəkkürü güclü olan savadlı, bacarıqlı, intellektli insanlar kimi görürdü. Ümummillə lider qeyd edirdi: “Biz elə bir nəsli yetişdirməliyik ki, o, öz dövlətini sevsin, onu qorumağı, yaşatmağı və bütün dünyada layiqincə təmsil etməyi bacarsın. Gənc nəsli öz milli adət-ənənələrinə sadıq olmalı, ana dilini, milli mədəniyyətimizi dərinləndirən öyrənməli, eyni zamanda, bəşəri dəyərləri mənimsəməlidir” [2, s.200].

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları illərdi ki, dövlət müstəqilliyi şəraitində yaşayıb, uğurlarını müxtəlif sahələrdə gündən-günə artırır. Bu müddət ərzində ölkə həyatının digər sahələrində olduğu kimi, təlim-tərbiyə sahəsində də daima böyük nailiyyətlər əldə edilməkdədir. Belə ki, təhsildə köhnə stereotiplərdən imtina edilir, onun yenidən və müasir beynəlxalq səviyyədə qurulması, ənənəvi təhsildən yaddaş məktəbindən düşüncə və təfəkkür məktəbinə, oradan da təxəyyülə doğru iri addımlar atılır. Təhsil sahəsində aparılan islahatlar yeni ruhlu, vətənpərvərlik hissələrinə yiyələnmə biləcək qabiliyyətli şəxslərin formalaşmasına geniş imkanlar yaradır. Amerika filosofu və şairi R.U. Emerson haqlı olaraq yazırdı ki, Sivilizasiyanın həqiqi göstəricisi heç də sərvətin və təhsilin səviyyəsi, şəhərlərin böyüklüyü, məhsul bolluğu deyil, ölkənin tərbiyə etdiyi insanın əxlaqi sifətidir. Bu sözlərdəki həqiqəti inkar etmək çətinlikdir. Ölkəmizin sürətlə inkişaf etdiyi, hafizə və təfəkkür məktəbindən təxəyyül məktəbinə keçidin əhəmiyyətinin reallaşdığı bir zamanda zəkanın tənqidləyici, istiqamətləndirici rolu nəinki inkişaf edir, hətta məhz həmin imkanlar zəkanın tənqidləyici rolunu daha da zəruriləşdirir. İbtidai sinif şagirdləri də təxəyyül surətləri yaratmağa meyilli olduğundan, seçilən üsul və vasitələr həmin problemi məhz elə bu aspektlər baxımından tədqiq edir. İbtidai sinif üzrə mövcud olan tədris materiallarının təhlili prosesində aşkar edildi ki, şagirdlərin Vətənə məhəbbət, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində onlara tədris olunan “Azərbaycan dili” fənninin imkanları böyükdür, Belə ki, məsələn, I-ci sinfin “Azərbaycan dili” dərslərindəki 94 mövzudan 13-ü birbaşa, 39-u isə dolayısı ilə şagirdlərə Vətənə məhəbbət hissi aşılamaq, onlarda vətənpərvərlik ruhunu tərbiyə edə bilən mövzulardır.

Azərbaycançılıq ideologiyasının mühüm komponentlərindən olan vətənpərvərlik hissini ibtidai sinif şagirdlərində tərbiyə olunmasının optimal yollarından biri də milli adət-ənənələrimizə məhəbbət, sevgi və sadıqlıqdır. Birinci sinifdə “Novruz bayramları”, ikinci sinifdə “Novruz bayramı” mətnləri bu qəbildəndir. II sinfin “Azərbaycan dili” dərslərinin “Dəyərlərimiz” bölməsində verilən “Novruz bayramı” mətnində göstərilir ki, Novruz Bayramı Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərindəndir [3, s.54]. Sovetlər Birliyi dönəmində uzun müddət keçirilməsi yasaq olan bu bayram dövlət müstəqilliyimiz bərpa edildikdən sonra yenidən Vətənimizə, xalqımıza qovuşdu. Bu bayramın özünəməxsus atributları var. Novruz bayramının müxtəlif məzmunlu adət-ənənələri xalqımızın mentalitetinə hopmuş, onun milli-mənəvi dəyərlərinə çevrilmişdir. Onların böyüməkdə olan nəsillərə çatdırılması, şüur və düşüncələrinə həkk etdirilməsi, bu bayramın Azərbaycan xalqına məxsus olduğunu, yalnız azərbaycanlılarla bağlılığının öyrədilməsi vətənpərvərlik nümunəsi kimi səciyyələndirilir. Çünki Novruz doğma Azərbaycana - Vətənimizə aid mənəvi dəyərlərdən biridir. I və II siniflərdə tədris olunan bu

mövzunun şagirdlərə mənimsədilməsi çox vacibdir. Bu yaşda olan şagirdlərə doğma Vətənə mənsub olan nə varsa çatdırılması ilə biz onların Vətənə olan sevgilərinin təməl daşını qoymuş oluruq. Həm də onlar öz müəllimlərinə çox inandıqları üçün onun dediklərini həyatda gördükdə Vətənə möhkəm tellərlə bağlanmış olurlar. İbtidai sinif şagirdlərinin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsində onlara doğma diyarın keçmişinin və bu gününün öyrədilməsi, qəhrəman övladlarının tanınması çox əhəmiyyətlidir. Vətənin igid, qəhrəman övladlarının Vətən üçün etdiklərinin, həyat yollarının şagirdlərə öyrədilməsi erməni qəsbkarları ilə apardığımız 44 günlük döyüşlərdə və qələbə çaldığımız bir zamanda çox gərəklidir. Bu bəşəri hissini ibtidai sinif şagirdlərinə aşılması üçün I-IV siniflərdə təlim-tərbiyə prosesində istifadə olunan forma və üsullar da ona uyğun müəyyənləşdirilməlidir. Vətənpərvərlik tərbiyəsi bu gün şagirdlərin bu ruhda fəaliyyətini zəruri sayır. Vətənpərvərlik əsrlər, min illər boyu vətənlərindən ayrı düşmüş xalqların duyduğu ən ulvi duyğulardan biridir. Vətən toxunulmazdır və bölünməzdir. Onun yadellilərdən qorunması üçün xalqımız zaman-zaman tarixin sınaqlarından keçmişdir.

İbtidai sinif şagirdlərinin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsinin optimal yollarından biri də Vətənimizin tarixi abidələrinin onlara öyrədilməsidir. Nəticə etibarı ilə bu da şagirdlərdə azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşdırılmasına güclü təsir edir.

Azərbaycan xalqının bəşər tarixinə bəxş etdiyi abidələr Vətənimizin tarixindən soraq verir. Azərbaycanımızın tarixi bu abidələrin həm yaradıcısı, həm də yaşadıcısıdır. Qobustan qaya təsvirləri, X-XV əsrlərə aid Əlincə qalası, X əsrdə inşa edilmiş Xudafərin körpüsü, XII əsrin yadigarları olan “Yusif İbn Küseyir” və “Möminə Xatun” türbələri, “Qoşa minarə”, “Cümə məscidi”, “Qız qalası”, “Darulmülk”, “Göy gümbəz” (Marağa), “Gülüstan” (Naxçıvan), Qarabağlar kəndindəki türbələr (Naxçıvan), XV əsrdə Bakıda ucaldılmış “Şirvanşahlar Sarayı”, Suraxanıdakı XVII əsrə aid “Atəşgah” məbədi, Gəncədə inşa edilmiş “Şah Abbas Cümə Məscidi”, Şuşadakı “Cövhər Ağası” və 1988-ci ildə erməni vandalları tərəfindən üçüncü dəfə yandırılan İrəvanda “Göy Məscid” və s. tariximizin yaddaşına köçürülmüşdür. Bütün bunları ibtidai sinif şagirdlərinə çatdırmaq, doğma diyarın tarixi mənzərəsini onların gözləri qarşısında canlandırmaq isə onları Vətəni məhəbbətlə sevən ulu babalarının layiqli varisi kimi tərbiyələndirə bilər. Bunun üçün ibtidai siniflərin “Azərbaycan dili” dərslikləri kifayətə imkanlara malikdir. III sinfin “Azərbaycan dili” dərsliyində verilmiş “Qız qalası”, “Azərbaycan qalaları” mövzuları məhz bu qəbildəndir [4, s.70].

İbtidai siniflərdə azərbaycançılıq ideologiyası, Azərbaycan Respublikasının dövlət ideologiyasının və milli mədəniyyətinin özünü əks etdirir. Bu ideologiya, uşaqlara milli dəyərləri, tarixi və mədəni irsi, milli qəhrəmanları və digər milli maraqlarımızı öyrədərək, onların milli kimliyini və vətənpərvərlik hissini formalaşdırmağa nail olmağı hədəfləyir.

Problemin aktuallığı. Məqalənin aktuallığı ondan ibarətdir ki, şagirdlərin milli kimliyini və vətənpərvərlik hissini formalaşdırmaq üçün ibtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisində azərbaycançılıq ideologiyasının inkişaf etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə ibtidai siniflərdə Azərbaycan dili fənninin tədrisində azərbaycançılıq ideologiyasının öyrədilməsinin əsas məsələləri və milli dövlətçilik strategiyasının xüsusiyyətləri haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən müəllimlər, şagirdlər, tələbələr, magistrantlar, elmi işçilər istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov N., Sərdarov V., Cəfərov A. Azərbaycançılıq ideologiyasının etnoqrafik əsasları. Bakı: Elm və təhsil, 2016. 216 s.

2. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illik yubileyinə həsr olunmuş “Heydər Əliyev və müasir türk dünyası” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı: “Kooperasiya” nəşriyyatı, 2023. 810 s.

3. İsmayılov R., Nurullayeva Ü., Bayramova İ., Xanaliyeva A., Cəlilova K., “Azərbaycan dili” tədris dili fənni üzrə 2-ci sinif üçün dərslik. (2-ci hissə). Bakı: “Təhsil NP” MMC, 107 s.

4. İsmayılov R., Nurullayeva Ü., Bayramova İ., Zahidova Ş., Xanaliyeva A., Cəlilova K., “Azərbaycan dili” tədris dili fənni üzrə 3-cü sinif üçün dərslik (2-ci hissə). Bakı: “Radius” MMC, 107 s.

5. İsmayılov R., Nurullayeva Ü., Bayramova İ., Zahidova Ş., Xanaliyeva A., Cəlilova K., “Azərbaycan dili” tədris dili fənni üzrə 1-ci sinif üçün dərslik. (2-ci hissə) Bakı: “Şərq-Qərb” ASC, 84 s.

S.M. Abdullaeva

**Возможности формирования азербайджанской идеологии у студентов
при преподавании азербайджанского языка**

Резюме

Статья посвящена сущности идеологии азербайджанства, роли идеологии азербайджанства в развитии, нашей идеологической поддержке, стратегии национальной государственности, а также тому, что главной опорой азербайджанского государства является идеология азербайджанства.

S.M. Abdullayeva

**Possibilities of forming Azerbaijani ideology among students when
teaching the Azerbaijani language**

Summary

The article is devoted to the essence of the ideology of Azerbaijanism, the role of the ideology of Azerbaijanism in development, our ideological support, the strategy of national statehood, as well as the fact that the main support of the Azerbaijani state is the ideology of Azerbaijanism.

Redaksiyaya daxil olub: 22.04.2024